

Иқтисод ва молия

ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

www.itm.uz

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Экономика и финансы

ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКИ АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

№ 7, 2012

ИҚТИСОДИЙ НАЗАРИЯ ВА МАКРОИҚТИСОДИЁТ /
ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И МАКРОЭКОНОМИКА

ХАЛҚАРО ИҚТИСОДИЁТ ВА ИҚТИСОДИЙ МУНОСАБАТЛАР /
МЕЖДУНАРОДНАЯ ЭКОНОМИКА И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ /
МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ

МИНТАҚАВИЙ ИҚТИСОДИЁТ/
РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

БАНКЛАР ВА МОЛИЯ БОЗОРЛАРИ/
БАНКИ И ФИНАНСОВЫЕ РЫНКИ

МЕҲНАТ БОЗОРИ / РЫНОК ТРУДА

ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ВА ҒАЗНАЧИЛИК ТИЗИМИ /
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ БЮДЖЕТ И КАЗНАЧЕЙСКАЯ СИСТЕМА

- иқтисодиётнинг мафкурадан холи бўлиши - прагматик иқтисодий сиёсат; - давлатнинг бош ислохотчи вазифасини ўз зиммасига олиши;
- қонун устуворлигини таъминлаш; - қучли ижтимоий сиёсат олиб бориш; - ислохотларни босқичма-босқич ва вазминлик билан амалга ошириш

- деидеологизация - прагматичность экономической политики; - возложение роли главного реформатора на государство;
- обеспечение верховенства закона; - проведение сильной социальной политики; - поэтапность и постепенность в реализации реформ

МУНДАРИЖА
СОДЕРЖАНИЕ

№ 7, 2012

**ИҚТИСОДИЙ НАЗАРИЯ ВА МАКРОИҚТИСОДИЁТ / ЭКОНОМИЧЕСКАЯ
ТЕОРИЯ И МАКРОЭКОНОМИКА**

- 3 **Усманов А.С., Абдуллаева Ш.Р.** Развитие сотрудничества с международными финансовыми институтами в сфере образования
- 7 **Олимжанова Ш.О.** Қишлоқ хўжалигида мулкчилик институтининг қарор топиши ва такомиллашуви
- 14 **Муминов Н.Г.** Иқтисодий таълимни такомиллаштиришда масофали ўқитишнинг ўрни: жаҳон тажрибаси

**ХАЛҚАРО ИҚТИСОДИЁТ ВА ИҚТИСОДИЙ МУНОСАБАТЛАР/
МЕЖДУНАРОДНАЯ ЭКОНОМИКА И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ**

- 18 **Зуфарова Н.** Халқаро савдони ривожлантириш нуқтаи назаридан минтақавий иқтисодий алоқаларни либераллаштириш

**ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ / МОДЕРНИЗАЦИЯ
ЭКОНОМИКИ**

- 24 **Ахмедова Э.Р., Мирзаева М.Л.** Инновационная деятельность в машиностроительном секторе экономики Узбекистана
- 28 **Буранова М.А.** Формы и методы инновационного развития и оценки их влияния на рост конкурентоспособности предприятий Узбекистана
- 31 **Расулхўжаев З.Ж.** Инновацион лойиҳаларни инвестициялаш имкониятлари
- 35 **Пайгамов Р.Р.** Ўзбекистон миллий иқтисодиётини модернизациялаш шароитларида индустриал тадбиркорликнинг инвестиция салоҳиятидан фойдаланиш моҳияти

ИҚТИСОДИЁТНИНГ РЕАЛ СЕКТОРИ / РЕАЛЬНЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ

- 41 **Адилъчаев Р.Т., Абишов М.С., Сапарбаев Қ.** Минтақада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш омиллари.
- 45 **Хўжагелдиев Ч., Хайитмуродов А.** Ер унумдорлигини оширишни рағбатлантириш бўйича жаҳон тажрибаси ва ундан Ўзбекистонда фойдаланиш имкониятлари
- 50 **Хошимов П.З., Тўраев З.Н.** Туризм соҳаси миллий иқтисодиётни ривожлантиришнинг муҳим омили сифатида
- 57 **Бақоев Ҳ.Н.** Навоий вилояти иқтисодиёт тармоқларида кичик бизнес ривожланишининг таҳлили

Адилъчаев Р.Т.

Қорақалпоқ Давлат университети, и.ф.н.

Абишов М.С.

Қорақалпоқ Давлат университети, и.ф.н.

Сапарбаев Қ.

Қорақалпоқ Давлат университети

МИНТАҚАДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ ОМИЛЛАРИ

Мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотларни янада барқарор ўсиш суръатлари ва халқнинг юқори фаровонлигини таъминлаш, минтақаларда фаолият юритаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлашни жадал ривожлантириш, ушбу соҳани молиялаштириш тизимига янгиликлар киритиш ҳамда уларнинг ишлаб чиқаришни инновацион технологиялар асосида модернизация қилиш ва узоқ муддатли кредитлар ҳажмини оширишни тақазо этади.

Республикада иқтисодиётнинг ривожланиб, иқтисодий ўсишига эришишда ҳозирги кунда бозор иқтисодиётидаги мамлакатларда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик етакчи ўринда туради. Шунинг учун ҳам, бу ҳақда Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов ўз асарида, «... кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни жадал ривожлантириш, рағбатлантириш ва қўллаб-қувватлашга алоҳида эътибор қаратилди» деб таъкидлаганлар¹. Сабаби, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ташкил қилиш ва кенгайтириш йирик ишлаб чиқариш корхоналарини барпо этиш ва шакллантириш шакллантиришдан камроқ иқтисодий ноқулайликларни келтириб чиқаради. Бу соҳа жаҳонда ривожланган давлатлар иқтисодиётининг ялпи ички маҳсулотини ишлаб чиқаришнинг асосий омилларидан биридир.

1 Каримов И.А. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. – Тошкент, "Ўзбекистон", 2010. - 42 б.

Бозор иқтисодиёти шароитида тадбиркорликнинг аҳамияти қуйидаги муҳим белгилар билан таърифланади:

- мулкий муносабатларнинг иштирокчиси бўлиши;
- фойда олишга интилиши;
- рақобат курашида қатнашиш;
- тижорат сирига эга бўлиш;
- имиджга эга бўлиш;
- иқтисодий ҳаракатларни ўз зиммасига олиш.

Мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятларини қўллаб-қувватлашнинг турли усул ва воситалари мавжуд бўлиб, улар қуйидагилар:

- иқтисодий фаолиятда бўлган корхоналарга солинадиган турли кўринишдаги солиқ тўловларини ўзгартириш;
- мамлакатнинг молия-банк тизимини такомиллаштириш, бунда тижорат банкларининг ҳамда микрокредитлаш тизимининг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятлари билан шуғулланувчи субъектларга бериладиган кредит портфелларини ошириш ва бу орқали аҳолига, хўжалик юритувчи субъектларга берила-

диган имтиёзли кредит ҳажмини купайтириш;

- соҳага таалуқли бўлган меъёрий-ҳуқуқий қарорлар қабул қилиб қулай иқтисодий ҳамда инвестицион шароит яратиш орқали ва бошқа йўллар билан амалга оширилади.

Сўнги йилларда республикамызда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш борасида ҳукумат томонидан амалга оширилаётган изчил тадбирлар, хизмат кўрсатиш ва кичик бизнес соҳасини, аҳоли бандлигини таъминлаш ва турмуш даражасини оширишнинг энг муҳим омили сифатида янада жадал ривожлантиришга олиб келмоқда.

Таъкидлаш керакки, "кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили" давлат дастури доирасида ушбу соҳа вакилларига қўшимча имкониятлар беришга қаратилган комплекс чора-тадбирлари амалга оширилди. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни янада кучайтириш бўйича меъёрий-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, янги қонун ҳужжатларни қабул қилиш орқали хусусий мулкни мустаҳкамлаш, уларнинг фаолиятига назорат органлари аралашувини камайтириш чора-тадбирлари олиб борилди. Масалан, 1998 йили ягона солиқ тўлов ставкаси 36 фоизни ташкил этган, 2011 йилда 6 фоизга камайтирилди. Шунингдек, 2012 йилнинг 1 январидан саноат соҳасида фаолият кўрсатаётган кичик корхоналар учун солиқ тўлов ставкаси 6 фоиздан 5 фоизга камайтирилди, янги ташкил қилинган кичик бизнес субъектларининг молия-хўжалик фаолияти улар давлат рўйхатига олинган пайтдан бошлаб дастлабки 3 йил мабайнида режали солиқ текширишлардан ўтказилмайди (акциз солиғига тортиладиган товарлар ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектлари фаолиятини текшириш, шунингдек, бюджет ҳамда марказлаштирилган маблағлар ва ресурслардан самарали фойдаланиш билан боғлиқ текширишлар бундан мустасно). Бу эса, кичик бизнес субъектларига бир неча миллиард сўмни тежаб қолиш ва уни ўз иши-

ни ривожлантириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, технолoгик янгилаш, ишларни моддий рағбатлантиришга йўналтириш имконини беради.

Бугунги кунда Қорақалпоғистон Республикасида амалга оширилган ижобий ишлар натижасида 2011 йил якунида рўйхатга олинган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг сони 21314 тани ташкил этиб, ўтган йилга нисбатан 1189 тага, яъни 105,9 фоизга кўпайган. Рўйхатга олинган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг 92,8 фоизини (19780та) микрофирмалар ва 7,2 фоизини (1534 та) кичик корхоналар ташкил қилган.

Рўйхатга олинган кичик бизнес субъектларининг асосий қисми 12543 таси (58,8 фоиз) қишлоқ хўжалиги соҳасига, 3127 таси (14,7 фоиз) умумий овқатланиш соҳасига, 1067 таси (5,0 фоиз) қурилиш соҳасига, 1188 таси (5,6 фоиз) саноат соҳасига, 462 таси (2,2 фоиз) улгуржи савдо соҳасига, 1009 таси (4,7фоиз) транспорт ва алоқа соҳасига, 1496 таси (7,0 фоиз) маиший хизмат кўрсатиш соҳасига, 314 таси (1,5 фоиз) соғлиқни сақлаш ва ижтимоий таъминот соҳасига, 98 таси (0,6 фоиз) уй-жой коммунал хўжалик соҳасига ва бошқаларга тўғри келган.

Фаолият юритаётган тадбиркорлик субъектлари сони ўтган йилга нисбатан 1078 тага ошиб 19118 тани ташкил қилган. Уларнинг жами рўйхатдан ўтган тадбиркорлик субъектлардаги улуши 89,7 фоизни ташкил қилган¹.

Кичик бизнесни ривожлантириш ва ишлаб чиқаришдаги улушини кўпайтириш вазифаси ҳар бир давлат учун муҳим ҳисобланади, чунки ушбу соҳани ривожлантириш орқали иқтисодийнинг салоҳиятини юксалтириш, ишлаб чиқаришнинг ҳажмини ва сифатини ошириш, аҳоли бандлигини ва ижтимоий ҳолатини яхшилаш мумкин. Бозор иқтисодиёти шароитида кичик бизнесни ривожлантиришни молиялаштириш ва уни етарли даражада молия ресурслари билан таъминлаш масаласи муҳим ҳисобланиб, уни ҳал этишда ушбу соҳани

1 Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари

молиялаштириш тизимига янгиликлар киритилиш орқали кенгайтириш ва унинг сифатини ошириш мақсадга мувофиқ.

Қорақалпоғистон Республикаси тижорат банкларида кичик бизнес субъектларини қўллаб-қувватлаш мақсадида 2011 йил якунида жами 137,7 миллиард сўм миқдоридан кредитлар ажратилиши белгиланган бўлиб, амалда барча молиялаш манбалари ҳисобидан миллий валютада 158,7 миллиард сўм миқдоридан кредит маблағлари ажратилган бўлиб, белгиланган йиллик режа кўрсаткичи 115,2 фоизга бажарилган.

2012 йилнинг 1 январ ҳолатига барча молиялаш манбаалари ҳисобидан берилган кредит маблағларининг 39,3 миллиард сўми ёки 24,8 фоизи айланма маблағларни тўлдиришга, 20,5 миллиард сўми ёки 12,9 фоизи саноатга, 20,8 миллиард сўми ёки 13,1 фоизи хизмат кўрсатишга, 17,2 миллиард сўми ёки 10,9 фоизи қурилишга, 41,2 миллиард сўми ёки 26,0 фоизи қишлоқ хўжалигига ҳамда 19,3 миллиард сўми ёки 12,1 фоизи бошқа соҳаларга йўналтирилган.

Ажратилган кредитларнинг 73,5 миллиард сўми ёки 46,3 фоизи қисқа муддатли ва 85,3 миллиард сўми ёки 53,7 фоизи узоқ муддатли кредитларни ташкил этган¹. Ҳозирги вақтда кичик бизнес субъектларининг кредит ресурсларга талаби юқори бўлиб, бундан қондириш учун кредит институтларининг ресурс базаси етарли эмас. Шунингдек, тижорат банкларининг кредитларини олишда кичик бизнес бир қатор қийинчиликларга дуч келмоқдалар. Жумладан, энди иш бошлаган тадбиркорлар бошланғич сармойани шакллантириш учун кредит олишларига таъминот масаласи тўсқинлик қилмоқда. Айниқса, кичик бизнес субъектларининг саноат, қурилиш ва пуллик соҳасида фаолиятларини кенгайтириш, уларнинг ишлаб чиқаришни инновацион технологиялар асосида модернизация қилиш ҳамда узоқ муддатли кредитлар ҳажмини оширишни тақазо этади.

Фаолият кўрсатаётган кичик бизнес субъектлари сони яратилаётган янги иш ўринларининг ўзгариши республи-

ка аҳолиси сони ва кичик бизнесда банд бўлган аҳолининг моддий манфаатдорлиги ўртача маош кўрсаткичларига боғлиқ. Бундай моддий манфаатдорлик республика ялпи ички маҳсулотидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик улушини ўсиб боришига таъсир кўрсатади. Бунда, тақсимот муносабатларини такомиллаштириш, кичик бизнесда банд бўлган аҳолининг даромадларини ўстириш ва уларнинг рағбатлантирувчилик ролини ошириш мутаносибликни таъминлайди.

2011 йил якунида кичик бизнес субъектларининг ялпи ҳудудий маҳсулотдаги улуши 64,8 фоизни ташкил этиб, ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 1,2 бандга ошган.

Кичик бизнес субъектларининг улуши иқтисодиётнинг асосий тармоқлари бўлган саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришда 23,2 фоизни, қурилиш соҳасида 71,2 фоизни, пуллик хизмат кўрсатиш соҳасида 44,3 фоизни, қишлоқ хўжалиги соҳасида 95,3 фоизни ҳамда савдо соҳасида 47,4 фоизни ташкил этди.

Қорақалпоғистон Республикасида аҳоли бандлигини таъминлаш дастурига асосан 2011 йил якунида кичик бизнесни ривожлантириш ҳисобидан 34874 та янги иш ўринлари яратилган.

Кичик бизнес ва тадбиркорлик субъектлари ҳисобидан жами яратилган янги иш ўринларидан саноат соҳасида 875 та, қурилиш соҳасида 1733 та, хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасида 17591 та, яқка тартибдаги тадбиркорликни ривожлантириш ҳисобидан 4030 та, фермер хўжаликларини ривожлантириш ҳисобидан 10555 та ва бозор инфратузилмасини ривожлантириш ҳисобидан 90 та янги иш ўринлари яратилган². Республикада аҳолининг ўсиш суръатларини ҳисобга олган ҳолда ҳудудларда аҳолининг иш билан бандлигини ошириш ва ҳамда янги иш ўринларини яратиш зарурияти, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасини ривожлантиришни, уни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашни тақазо этади.

1 Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари

2 Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари

Ҳозирги пайтда ҳокимликлар ёнидаги "Тугатиш комиссиялари" томонидан фаолият кўрсатмаётган тадбиркорлик субъектларининг сабабларини ўрганиш давом этилмоқда ва фаолият кўрсатмаётган тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини тугатиш билан чекланиб қолмасдан уларнинг фаолиятини тиклаш бўйича тегишли ишлар олиб борилмоқда.

Қорақалпоғистон Республикаси бўйича фаолият кўрсатмаётган кичик корхона ва микрофирмалар сони 2196 тага етиб, ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 111 тага ошишига йўл қўйилган. Кичик бизнес субъектларининг фаолият кўрсатмаслик сабаблари таҳлил қилинганда, уларнинг 86,1 фоизи айланма маблағларининг йўқлиги ёки етишмаслиги, 1,8 фоизи хом ашё ва материаллар сотиб олишда қийинчиликлар бўлганлиги ва 6,1 фоизи бошқа ҳар хил сабабларга кўра фаолият юритмаётганлиги аниқланди¹. Жумладан, кредит олишда тадбиркорларда, айниқса янги иш бошловчиларда гаров учун мол-мулкнинг йўқлиги ёки етишмаслиги, корхоналар томонидан ўз имкониятларини тўғри баҳолай олмаслиги, ўз фаолиятини тўғри режалай олмасликлари муаммо бўлиб қолмоқда. Шунингдек, минтақаларнинг ўзида табиий, ташкилий, иқтисодий, ҳуқуқий, ижтимоий ва инсон

омилларини мужассамлаштирган мавжуд салоҳияти ва уларнинг ишлаб чиқарган маҳсулотлари ҳамда кўрсатадиган хизматларига бўлган талаб-таклифнинг ўзаро муносиблигига боғлиқдир. Шу нуқтаи назардан ҳам кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини ташкил этиш ва ривожлантиришда минтақавий омилдан келиб чиққан ҳолда ёндашиш лозим. Чунки, ҳар бир минтақада мавжуд салоҳият турли соҳага ихтисослашган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ташкил этишни тақозо этади. Сабаби, ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатишга ихтисослашган субъектларни ташкил этишда минтақаларда турлича талабдан келиб чиққан ҳолда амалга оширмоқ лозим.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, ҳозирги жаҳон миқёсидаги инқироз ва ўлкамизда бозор муносабатларининг чуқурлашуви даврида кичик бизнес субъектларига берилаётган солиқ, кредит имтиёзлари иқтисодий табиий-иқтисодий рақобатбардошлилигини ошириш ҳамда минтақаларнинг табиий-иқтисодий салоҳиятидан келиб чиққан ҳолда молиявий ресурслари манбаларини кенгайтириш ва улардан фойдаланиш механизмини такомиллаштириш - муҳим омил ҳисобланади.

Адабиётлар рўйхати:

1. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг уствор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси // «Халқ сўзи» газетаси, 2012 йил 20 январь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг 2012 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогноз ива Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги ПҚ – 1675-сонли Қарори (2011 йил 30-декабрь).
3. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир – Тошкент, "Ўзбекистон", 2010. - 42 б.
4. Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодий вазирлиги маълумотлари.

1 Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодий вазирлиги маълумотлари